

קלאסיקות המחשבה הכלכלית

עושר העמים

מחקר על טבעו וסיבותיו
של עושר העמים

אדם סמית

books.knowledge.org.il

עושר העמים

מחקר על טבעו וסיבותיו
של עושר העמים

אדם סמית

1776

תרגום מאנגלית

textify.co.il

books.knowledge.org.il

עושר העמים

מחקר על טבעו וסיבותיו של עושר העמים · מאת אדם סמית

שם המקור: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations
מהדורה ראשונה: לונדון, 1776. המקור האנגלי הוא נחלת הכלל.

תרגום מאנגלית לעברית

textify.co.il

הוצאה לאור, עריכה ועיצוב

books.knowledge.org.il

מהדורה דיגיטלית ראשונה · 2026

כל הזכויות על התרגום, על העריכה ועל העיצוב שמורות.

תוכן העניינים

6

מבוא ותוכנית החיבור

ספר ראשון

על הסיבות לשיפור בכוחות הייצור של העבודה, ועל הסדר שלפיו מתחלקת תוצרתה באורח טבעי בין מעמדות העם השונים

9	1	על חלוקת העבודה
15	2	על העיקרון שממנו נובעת חלוקת העבודה
18	3	חלוקת העבודה מוגבלת בהיקפו של השוק
21	4	על מקורו של הכסף ועל השימוש בו
26	5	על המחיר הריאלי והמחיר הנקוב של סחורות, כלומר על מחירן בעבודה ועל מחירן בכסף
38	6	על מרכיבי מחירן של הסחורות
43	7	על המחיר הטבעי ומחיר השוק של סחורות
50	8	על שכר העבודה
66	9	על רווחי ההון
73	10	על שכר העבודה ועל הרווח בשימושים השונים של העבודה ושל ההון
103	11	על דמי החכירה של הקרקע

ספר שני

על טבעו של ההון, על הצטברותו ועל השימוש בו

186	1	על חלוקת ההון
192	2	על הכסף, הנחשב ענף מיוחד של ההון הכללי של החברה, או על הוצאת האחזקה של ההון הלאומי
222	3	על צבירת ההון, או על עבודה יצרנית ועבודה בלתי יצרנית
235	4	על ההון המולווה בריבית
241	5	על השימושים השונים בהון

ספר שלישי

על ההתקדמות השונה של השפע אצל אומות שונות

253	על ההתקדמות הטבעית של השפע	1
257	על דיכוי החקלאות במצבה הקדום של אירופה, לאחר נפילת האימפריה הרומית	2
265	על עלייתן והתפתחותן של ערים ועיירות לאחר נפילת האימפריה הרומית	3
272	כיצד תרם מסחר הערים להשבחת הכפר	4

ספר רביעי

על שיטות של כלכלה מדינית

282	על העיקרון של השיטה המסחרית או השיטה המרקנטילית	1
297	על ההגבלות המוטלות על ייבוא סחורות ממדינות זרות כאשר אפשר לייצרן בבית	2
311	על ההגבלות יוצאות הדופן המוטלות על ייבוא סחורות כמעט מכל הסוגים, מאותן ארצות שביחס אליהן מניחים כי המאזן אינו נוח	3
329	על החזרי המכס	4
333	על פרמיות הייצוא	5
359	על הסכמי מסחר	6
367	על המושבות	7
424	סיכום השיטה המרקנטילית	8
438	על השיטות החקלאיות, או על אותן שיטות של כלכלה מדינית המציגות את תוצרת הקרקע כמקור היחיד או כמקור העיקרי של ההכנסה והעושר של כל ארץ	9

ספר חמישי

על הכנסת הריבון או המדינה

459	על הוצאותיהם של הריבון או של המדינה	1
537	על מקורותיה של ההכנסה הכללית או הציבורית של החברה	2
599	על החוב הציבורי	3

מבוא ותוכנית החיבור

העבודה השנתית של כל אומה היא הקרן שממנה היא שואבת מלכתחילה את כל צורכי החיים ונוחיותיו שהיא צורכת מדי שנה. אלה מורכבים תמיד או מן התוצרת הישירה של אותה עבודה, או ממה שנרכש בעזרת תוצרת זו מאומות אחרות.

לפיכך, ככל שהתוצרת הזו, או מה שנרכש בעזרתה, עומדת ביחס גדול או קטן יותר למספר האנשים שאמורים לצרוך אותה, כך תהיה האומה מסופקת טוב יותר או פחות בכל צורכי החיים ונוחיותיו שהיא נזקקת להם.

אלא שיחס זה נקבע בכל אומה בשתי נסיבות שונות: ראשית, במידת המיומנות, הזריזות ושיקול הדעת שבהם מופעלת עבודתה בדרך כלל; ושנית, ביחס שבין מספר המועסקים בעבודה מועילה לבין מספר אלה שאינם מועסקים בה. יהיו אשר יהיו הקרקע, האקלים או שטח הטריטוריה של אומה כלשהי, שפעו או דלותו של האספקה השנתית שלה תלויים, בנסיבות הנתונות, בשתי הנסיבות הללו.

נדמה גם ששפעה או דלותה של אספקה זו תלויים בראשונה מבין שתי הנסיבות יותר מאשר בשנייה. בקרב אומות הפרא של ציידים ודייגים, כל אדם המסוגל לעבוד מועסק במידה זו או אחרת בעבודה מועילה, ומשתדל כמיטב יכולתו לספק את צורכי החיים ונוחיותיו לעצמו ולאותם בני משפחתו או שבטו שהם זקנים מדי, צעירים מדי או חלשים מדי מכדי לצאת לציד ולדיג. ואולם אומות אלה עניות כל כך עד שמחמת מחסור גרידא הן נאלצות תכופות, או לפחות סבורות שהן נאלצות, להמית לעתים במו ידיהן את תינוקותיהן, את זקניהן ואת חוליהן הממושכים, ולעתים לנטוש אותם למות ברעב או להיטרף בידי חיות טרף. לעומת זאת, בקרב אומות מתורבתות ומשגשגות, אף שמספר רב של בני אדם אינם עובדים כלל, ורבים מהם צורכים את תוצרתה של עבודה גדולה פי עשרה, ולא אחת פי מאה, מזו של רוב העובדים, בכל זאת תוצרתה של כלל העבודה בחברה גדולה כל כך עד שכולם מסופקים לעתים קרובות בשפע; ופועל, אפילו מן המעמד הנמוך והעני ביותר, אם הוא חסכן וחרוץ, עשוי ליהנות ממנה גדולה יותר של צורכי החיים ונוחיותיו משיכול אדם פרא כלשהו להשיג.

הסיבות לשיפור זה בכוחות הייצור של העבודה, והסדר שלפיו מתחלקת תוצרתה באופן טבעי בין המעמדות והמצבים השונים של בני האדם בחברה, הם נושאו של הספר הראשון במחקר זה.

יהיה אשר יהיה מצבם בפועל של המיומנות, הזריזות ושיקול הדעת שבהם מופעלת העבודה באומה כלשהי, שפעה או דלותה של האספקה השנתית שלה תלויים, כל עוד נמשך אותו מצב, ביחס שבין מספר המועסקים מדי שנה בעבודה מועילה לבין מספר אלה שאינם מועסקים בה. מספרם של העובדים המועילים והיצרניים, כפי שיתברר בהמשך, עומד בכל מקום ביחס לכמות מלאי ההון המושקעת בהעסקתם ולדרך המסוימת שבה היא מושקעת. הספר השני עוסק אפוא בטיבו של מלאי ההון, באופן שבו הוא נצבר בהדרגה, ובכמויות העבודה השונות שהוא מניע, בהתאם לדרכים השונות שבהן הוא מושקע.

אומות שהתקדמו במידה סבירה במיומנות, בזריזות ובשיקול הדעת שבהפעלת העבודה נקטו תוכניות שונות מאוד בניהולה או בהכוונתה הכללית, ולא כל התוכניות הללו היו נוחות במידה שווה להגדלת תוצרתה. מדיניותן של אומות אחדות עודדה במידה יוצאת דופן את התעשייה של הכפר, ומדיניותן של אחרות את התעשייה של הערים. כמעט שום אומה לא נהגה בשוויון ובחוסר משוא פנים בכל סוג של תעשייה. מאז נפילתה של האימפריה הרומית הייתה מדיניותה של אירופה נוחה יותר לאומנויות, למלאכה ולמסחר, שהם התעשייה של הערים, מאשר לחקלאות, שהיא התעשייה של הכפר. הנסיבות שנראה כי הביאו את המדיניות הזו וביססו אותה מוסברות בספר השלישי.

אף שתוכניות שונות אלה הונהגו אולי בראשונה מתוך האינטרסים הפרטיים והדעות הקדומות של מעמדות מסוימים של בני אדם, בלי כל התחשבות בהשלכותיהן על רווחתה הכללית של החברה ובלי לצפות אותן מראש, בכל זאת הן הולידו תיאוריות שונות מאוד של כלכלה מדינית. אחדות מהן מאדירות את חשיבותה של התעשייה המתנהלת בערים, ואחרות את זו של התעשייה המתנהלת בכפר. לתיאוריות הללו הייתה השפעה ניכרת לא רק על דעותיהם של אנשי מדע, אלא גם על התנהלותם הציבורית של נסיכים ושל מדינות ריבוניות. השתדלתי בספר הרביעי להסביר במלואן ובבהירות הרבה ביותר שאני מסוגל לה את התיאוריות השונות הללו ואת ההשפעות העיקריות שחוללו בתקופות ובאומות שונות.

להסביר במה התבטאה ההכנסה של המון העם, או מה היה טיבן של אותן קרנות שסיפקו בתקופות ובאומות שונות את צריכתו השנתית, זו מטרתם של ארבעת הספרים הראשונים. הספר החמישי והאחרון עוסק בהכנסתו של הריבון, או של המדינה. בספר זה השתדלתי להראות, ראשית, מהן ההוצאות ההכרחיות של הריבון או של המדינה; אילו מן ההוצאות הללו ראוי שיכוסו מתרומתה הכללית של החברה כולה, ואילו מהן רק מתרומתו של חלק מסוים ממנה או של חברים מסוימים בה; שנית, מהן השיטות השונות שבאמצעותן אפשר לגרום לחברה כולה לתרום לכיסוי ההוצאות המוטלות על החברה כולה, ומהם היתרונות והחסרונות העיקריים של כל אחת מן השיטות הללו; ושלישית ואחרון, מהם הטעמים והסיבות שהניעו כמעט את כל הממשלות המודרניות למשכן חלק מהכנסה זו או ליטול חובות, ומה היו השפעותיהם של חובות אלה על העושר הריאלי, כלומר על התוצרת השנתית של הקרקע ושל העבודה בחברה.

ס פ ר ר א ש ו ן

על הסיבות לשיפור בכוחות הייצור
של העבודה, ועל הסדר שלפיו
מתחלקת תוצרתה באורח טבעי בין
מעמדות העם השונים

פרק ראשון

על חלוקת העבודה

השיפורים הגדולים ביותר בכוחות הייצור של העבודה, וכן מרבית המיומנות, הזריזות ושיקול הדעת שבהם היא מכוונת או מיושמת בכל מקום, נראים כתולדה של חלוקת העבודה. את השפעותיה של חלוקת העבודה על מכלול פעילותה של החברה קל יותר להבין אם בוחנים כיצד היא פועלת בענפי מלאכה מסוימים. מקובל להניח שהיא מגיעה לשיאה דווקא בענפים זעירים וחסרי חשיבות. ייתכן שאין זה משום שהחלוקה בהם עמוקה יותר מאשר בענפים חשובים מהם, אלא מטעם אחר: באותם ענפים זעירים, שנועדו לספק צרכים קטנים של מספר קטן של אנשים, מספר העובדים הכולל הוא בהכרח קטן, ולעיתים קרובות אפשר לרכז את המועסקים בכל שלבי העבודה באותו בית מלאכה עצמו ולהעמידם בבת אחת לנגד עיניו של המתבונן.

לעומת זאת, בענפי התעשייה הגדולים, שנועדו לספק את צרכיו הגדולים של ציבור גדול, כל שלב ושלב בעבודה מעסיק מספר כה רב של עובדים עד שאי אפשר לרכז את כולם באותו בית מלאכה. לעיתים רחוקות נוכל לראות בבת אחת יותר מן המועסקים בשלב יחיד. משום כך, אף שבענפים כאלה העבודה מחולקת למעשה למספר גדול בהרבה של חלקים מאשר בענפים הזעירים, החלוקה גלויה לעין הרבה פחות, ובהתאם לכך שמו לב אליה הרבה פחות.

ניקח אפוא דוגמה מענף מלאכה זעיר, אך כזה שחלוקת העבודה בו זכתה לתשומת לב רבה: מלאכת ייצור הסיכות. פועל שלא הוכשר לעיסוק הזה (שחלוקת העבודה הפכה אותו למקצוע נפרד), ואינו בקיא בהפעלת המכונות המשמשות בו (שחלוקת העבודה עצמה הביאה קרוב לוודאי להמצאתן), בקושי היה מצליח, גם בשיא חריצותו, לייצר סיכה אחת ליום, ובוודאי לא 20. אבל בדרך שבה מתנהל העיסוק הזה כיום, לא זו בלבד שהמלאכה כולה היא מקצוע מיוחד, אלא שהיא מחולקת לשורה של שלבים, שרובם אף הם מקצועות בפני עצמם. אדם אחד מותח את החוט, אחר מיישר אותו, שלישי חותך אותו, רביעי מחדד את קצהו, חמישי משייף את קצהו העליון כדי שיוכל לקלוט את הראש. הכנת הראש דורשת 2 או 3 פעולות נפרדות, הרכבתו היא עיסוק מיוחד, הלבנת הסיכות היא עיסוק נוסף, ואפילו נעיצתן בנייר היא מקצוע בפני עצמו. כך מחולקת המלאכה החשובה של ייצור הסיכה לכ-18 פעולות נפרדות, שבמפעלים אחדים כל אחת מהן מבוצעת בידי עובד אחר, ואילו במפעלים אחרים אותו אדם מבצע לעיתים 2 או 3 מהן. ראיתי מפעל קטן מסוג זה שהועסקו בו 10 אנשים בלבד, וממילא ביצעו אחדים מהם 2 או 3 פעולות נפרדות. אף שהיו עניים מאוד, ולפיכך צוידו רק בדוחק במכונות הדרושות, הצליחו יחד,

כשהתאמצו, לייצר כ-12 ליטראות של סיכות ביום. בליטרה אחת יש יותר מ-4,000 סיכות בגודל בינוני. 10 האנשים האלה יכלו אפוא לייצר יחד יותר מ-48,000 סיכות ביום. כל אחד מהם, המייצר עשירית מ-48,000 סיכות, נחשב אפוא כמי שמייצר 4,800 סיכות ביום. אילו עבדו כולם בנפרד ובאופן עצמאי, ואיש מהם לא הוכשר לעיסוק המיוחד הזה, ודאי שלא היה כל אחד מהם מייצר 20 סיכות ביום, ואולי אף לא סיכה אחת. כלומר, בוודאי לא אחד חלקי 240, ואולי אף לא אחד חלקי 4,800, ממה שהם מסוגלים לייצר כיום בזכות חלוקה ושילוב נאותים של פעולותיהם השונות.

בכל אמנות ובכל ענף מלאכה אחר, השפעותיה של חלוקת העבודה דומות לאלה שבענף הזעיר הזה, אף שברבים מהם אי אפשר לפרק את העבודה לתת-פעולות רבות כל כך, ולא לצמצם אותה לפעולות פשוטות כל כך. ואולם בכל אמנות, ככל שניתן להנהיג בה חלוקת עבודה, מביאה החלוקה לגידול יחסי בכוחות הייצור של העבודה. נראה שהיתרון הזה הוא שהביא להיפרדותם של המקצועות והעיסוקים השונים זה מזה. גם ההיפרדות הזו מרחיקה לכת בדרך כלל באותן ארצות הנהנות מרמת התיעוש וההשכלה הגבוהה ביותר. מה שבחברה גולמית הוא מלאכתו של אדם אחד, הוא בחברה מפותחת מלאכתם של אחדים. בכל חברה מפותחת החוכר אינו אלא חוכר, ובעל המלאכה אינו אלא בעל מלאכה. גם העבודה הדרושה לייצורו של מוצר תעשייה שלם אחד מחולקת כמעט תמיד בין ידיים רבות. כמה מקצועות שונים מועסקים בכל שלב בתעשיות הפשתן והצמר, מגדלי הפשתה והצמר ועד מלבני הפשתן וממחיקיו, או צובעי הבד ומעבדיו! אמנם טבעה של החקלאות אינו מאפשר חלוקת עבודה מפורטת כל כך, ואף לא הפרדה גמורה כל כך של עיסוק אחד ממשנהו, כפי שמתאפשר בתעשייה. אי אפשר להפריד את עיסוקו של מגדל הבקר מעיסוקו של מגדל התבואה הפרדה מוחלטת כמו זו המפרידה בדרך כלל בין מקצוע הנגר למקצוע הנפח. הטווה הוא כמעט תמיד אדם אחר מן האורג, אבל החורש, המשדד, זורע הזרעים וקוצר התבואה הם לעיתים קרובות אדם אחד. ומכיוון שהצורך בסוגי העבודה השונים האלה שב וחוזר עם עונות השנה המתחלפות, אי אפשר שאדם אחד יעסק באחד מהם ברציפות. חוסר האפשרות הזה להפריד הפרדה שלמה וגמורה בין כל ענפי העבודה המועסקים בחקלאות הוא אולי הסיבה לכך שהשיפור בכוחות הייצור של העבודה באמנות הזו אינו מדביק תמיד את השיפור שחל בתעשייה. אכן, האומות העשירות ביותר עולות בדרך כלל על כל שכנותיהן בחקלאות לא פחות מאשר בתעשייה, אלא שבדרך כלל הן בולטות יותר ביתרונן בתחום השני מאשר בראשון. אדמותיהן מעובדות בדרך כלל טוב יותר, ומכיוון שמושקעות בהן יותר עבודה ויותר הוצאה, הן מניבות יותר ביחס לשטח ולפוריות הטבעית של הקרקע. אבל עודף התוצרת הזה אינו עולה בדרך כלל על היחס שבין ההשקעה הגדולה יותר בעבודה ובהוצאה. בחקלאות, עבודתה של הארץ העשירה אינה תמיד יצרנית הרבה יותר מזו של הארץ הענייה, או לפחות היא לעולם אינה יצרנית יותר במידה שבה היא יצרנית יותר בתעשייה. לפיכך תבואתה של הארץ העשירה לא תמיד תגיע לשוק בזול יותר מתבואתה של הארץ הענייה, בהנחה שאיכותן שווה. תבואת פולין, באיכות שווה, זולה כמו תבואת צרפת, אף שצרפת עולה עליה בשפע ובהשכלה. תבואת צרפת, במחוזות התבואה שלה, טובה לא פחות מתבואת אנגליה, ומחירה ברוב השנים דומה לזה שלה, אף

שבשפע ובהשכחה נופלת צרפת מאנגליה. ובכל זאת שדות התבואה של אנגליה מעובדים טוב יותר משדות צרפת, ואומרים ששדות התבואה של צרפת מעובדים טוב בהרבה משדות פולין. אבל אף שהארץ הענייה, על אף נחיתות עבודה, מסוגלת במידה מסוימת להתחרות בארץ העשירה בזולות תבואתה ובאיכותה, אין היא יכולה לטעון לתחרות דומה בתעשייה, לפחות כאשר אותם ענפי תעשייה מתאימים לקרקע, לאקלים ולמיקומה של הארץ העשירה. משיי צרפת טובים וזולים ממשיי אנגליה, משום שתעשיית המשי, לפחות תחת המכסים הגבוהים המוטלים כיום על ייבוא משי גולמי, מתאימה פחות לאקלימה של אנגליה מאשר לזה של צרפת. אבל כלי המתכת ואריגי הצמר הגסים של אנגליה עולים לאין שיעור על אלה של צרפת, וגם זולים מהם בהרבה באיכות שווה. על פולין אומרים שכמעט אין בה ענפי תעשייה מכל סוג שהוא, למעט מעט ממלאכות הבית הגסות שבלעדיהן שום ארץ אינה יכולה להתקיים כראוי.

הגידול הרב הזה בכמות העבודה שאותו מספר אנשים מסוגלים לבצע בזכות חלוקת העבודה נובע משלוש נסיבות שונות: ראשית, מן הגידול בזריזותו של כל פועל ופועל; שנית, מן החיסכון בזמן שנוהגים לאבד במעבר מסוג עבודה אחד למשנהו; ולבסוף, מהמצאתן של מכונות רבות המקלות על העבודה ומקצרות אותה, ומאפשרות לאדם אחד לעשות את מלאכתם של רבים.

ראשית, שיפור זריזותו של הפועל מגדיל בהכרח את כמות העבודה שהוא מסוגל לבצע; וחלוקת העבודה, המצמצמת את עיסוקו של כל אדם לפעולה פשוטה אחת ועושה את הפעולה הזו לעיסוק היחיד של חייו, מגדילה בהכרח את זריזותו במידה רבה מאוד. נפח מן השורה, שאף שהורגל לאחוז בפטיש מעולם לא עסק בייצור מסמרים, ונאלץ לנסות זאת בהזדמנות כלשהי, בקושי יוכל, כך הובטח לי, לייצר יותר מ-200 או 300 מסמרים ביום, וגם אלה יהיו גרועים מאוד. נפח שהורגל לייצר מסמרים, אך ייצור מסמרים לא היה עיסוקו היחיד או העיקרי, מסוגל לייצר לכל היותר, בשיא שקידתו, 800 עד 1,000 מסמרים ביום. ראיתי כמה נערים בני פחות מ-20, שמעולם לא עסקו במלאכה אחרת זולת ייצור מסמרים, וכשהתאמצו הצליח כל אחד מהם לייצר יותר מ-2,300 מסמרים ביום. אך ייצור מסמר אינו בשום פנים אחת הפעולות הפשוטות ביותר. אותו אדם מפעיל את המפוח, מלבה או מתקן את האש לפי הצורך, מחמם את הברזל ומחשל כל חלק וחלק של המסמר; ובחישול הראש הוא אף נאלץ להחליף כלים. הפעולות השונות שאליהן מפוצל ייצורה של סיכה או של כפתור מתכת פשוטות הרבה יותר, וזריזותו של מי שביצוען היה עיסוק חייו היחיד גדולה בדרך כלל הרבה יותר. המהירות שבה מתבצעות אחדות מפעולותיהם של ענפי תעשייה אלה עולה על כל מה שמי שלא ראה זאת כמו עיניו היה מייחס ליד אנוש.

שנית, היתרון הנובע מן החיסכון בזמן שנוהגים לאבד במעבר מסוג עבודה אחד למשנהו גדול הרבה יותר משנוטים לשער במבט ראשון. אי אפשר לעבור במהירות רבה מסוג עבודה אחד לאחר המתבצע במקום אחר ובכלים שונים לגמרי. אורג כפרי המעבד גם חלקה קטנה של אדמה מאבד זמן רב במעבר מן הנול אל השדה ומן השדה אל הנול. כאשר שני העיסוקים מתנהלים באותו בית מלאכה, אובדן הזמן קטן הרבה יותר, אין ספק; אך גם אז הוא ניכר למדי. בדרך כלל אדם משתהה מעט כשהוא מסב את ידיו מסוג עיסוק אחד למשנהו. כשהוא מתחיל בעבודה החדשה, לעיתים

רחוקות הוא נלהב ונמרץ; דעתו, כמו שאומרים, אינה נתונה לה, ולזמן מה הוא מבזבז זמן יותר מששוקד לתועלת. הרגל ההשתהות והעבודה הרשלנית וחסרת המרץ, שכל פועל כפרי רוכש באופן טבעי, או נכון יותר בהכרח, מפני שהוא נאלץ להחליף את עבודתו ואת כליו כל חצי שעה ולהפעיל את ידיו ב-20 דרכים שונות כמעט מדי יום בחייו, הופך אותו כמעט תמיד לאיטי ועצל, ולבלתי מסוגל לכל מאמץ נמרץ, אפילו בשעות הדחק הגדולות ביותר. לפיכך, גם ללא קשר לחסרונו בזריזות, הסיבה הזו לבדה חייבת להפחית תמיד במידה ניכרת את כמות העבודה שהוא מסוגל לבצע.

שלישית ואחרונה, כל אדם מבין עד כמה השימוש במכונות מתאימות מקל על העבודה ומקצר אותה. אין צורך להביא דוגמה. אעיר אפוא רק זאת: נראה שהמצאתן של כל אותן מכונות המקלות ומקצרות את העבודה כל כך נובעת מלכתחילה מחלוקת העבודה עצמה. בני אדם נוטים הרבה יותר לגלות דרכים קלות וזמינות יותר להשגת מטרה כלשהי כאשר כל תשומת לבם מכוונת אל אותה מטרה יחידה, מאשר כשהיא מתפזרת בין עניינים רבים ומגוונים. אך בעקבות חלוקת העבודה, מלוא תשומת לבו של כל אדם מכוונת באופן טבעי אל מטרה פשוטה אחת. אך טבעי אפוא לצפות שמישהו מבין המועסקים בכל ענף עבודה מסוים יגלה עד מהרה דרכים קלות וזמינות יותר לבצע את מלאכתו שלו, בכל מקום שטיבה מאפשר שיפור כזה. חלק גדול מן המכונות שבהן משתמשים בענפי התעשייה שבהם חלוקת העבודה מפורטת ביותר היו במקורן המצאתם של פועלים פשוטים, שכל אחד מהם הועסק בפעולה פשוטה מאוד והפנה באופן טבעי את מחשבתו אל מציאת דרכים קלות וזמינות יותר לבצעה. כל מי שהרבה לבקר בענפי תעשייה כאלה ודאי הראו לו לא אחת מכונות נאות מאוד, פרי המצאתם של פועלים כאלה, שנועדו להקל ולזרז את חלקם שלהם בעבודה. במנועי האש הראשונים [זה היה הכינוי המקובל אז למנועי קיטור], הועסק נער דרך קבע בפתיחה ובסגירה לסירוגין של המעבר בין הדוד לגליל, בהתאם לעלייתו או לירידתו של הבוכנה. אחד הנערים האלה, שאהב לשחק עם חבריו, הבחין שאם יקשור חוט מידית השסתום הפותח את המעבר אל חלק אחר של המכונה, ייפתח השסתום וייסגר בלעדיו, ויניח לו להשתעשע עם חבריו למשחק. אחד השיפורים הגדולים ביותר שנעשו במכונה הזו מאז הומצאה היה אפוא תגליתו של נער שביקש לחסוך בעבודתו שלו.

ואולם כל השיפורים במכונות לא היו בשום פנים המצאותיהם של אלה שנוקדו להפעיל אותן. שיפורים רבים הושגו בכושר ההמצאה של יצרני המכונות, מששכלול ייצורן הפך למקצוע מיוחד; ואחדים בכושרם של המכונים פילוסופים, או אנשי עיון, שמקצועם אינו לעשות דבר אלא להתבונן בכל דבר, ומשום כך הם מסוגלים לא אחת לצרף יחד את כוחותיהם של עצמים רחוקים ושונים זה מזה ככל שיהיו. ככל שהחברה מתקדמת, נעשית הפילוסופיה, או העיון, ככל עיסוק אחר, מקצועם ועיסוקם העיקרי או הבלעדי של מעמד מסוים של אזרחים. וכמו כל עיסוק אחר, גם היא מתפצלת לענפים רבים ושונים, שכל אחד מהם מעסיק שבט או מעמד מיוחד של פילוסופים. פיצול העיסוק הזה בפילוסופיה, כמו בכל עיסוק אחר, משפר את הזריזות וחוסך זמן. כל אדם נעשה מיומן יותר בענפו שלו, נעשית יותר עבודה בסך הכול, וכמות הידע גדלה בזכות זאת במידה ניכרת.

ריבוי העצום של תוצרות כל האמנויות השונות, בעקבות חלוקת העבודה, הוא שמוליד בחברה מנוהלת היטב את השפע הכללי המגיע עד למעמדות הנמוכים ביותר של העם. לכל פועל יש כמות גדולה של תוצרת מעבודתו שלו שהוא יכול להיפטר ממנה, מעבר למה שהוא עצמו זקוק לו; ומכיוון שכל פועל אחר נמצא בדיוק באותו מצב, הוא יכול להחליף כמות גדולה של סחורותיו שלו בכמות גדולה של סחורותיהם, או, וזה היינו הך, במחירה של כמות גדולה מהן. הוא מספק להם בשפע את מה שהם זקוקים לו, והם מספקים לו באותה נדיבות את מה שהוא זקוק לו, ושפע כללי מתפשט בכל מעמדות החברה.

התבוננו בתנאי חייו של בעל המלאכה הפשוט ביותר או של פועל היום בארץ מתורבתת ומשגשגת, ותיווכחו שמספר האנשים שחלק מעמלם, ולו חלק קטן, הושקע בהשגת התנאים האלה עבורו עולה על כל חשבון. מעיל הצמר, למשל, המכסה את פועל היום, גס ומחוספס ככל שייראה, הוא פרי עבודתם המשותפת של המון עובדים רב. הרועה, ממיין הצמר, סורק הצמר או המנפט, הצבע, המסרק, הטווה, האורג, המכבס, המעבד, ורבים אחרים, כולם חייבים לצרף את אמנויותיהם השונות כדי להשלים אפילו את המוצר הפשוט הזה. וכמה סוחרים ומובילים, נוסף על אלה, נדרשו להעביר את החומרים מאחדים מן הפועלים האלה אל אחרים החיים לא אחת באזור רחוק מאוד של הארץ? כמה מסחר ושיט בפרט, כמה בוני ספינות, מלחים, יצרני מפרשים ויצרני חבלים נדרשו כדי להביא יחד את הצבענים השונים שהצבע משתמש בהם, המגיעים לא אחת מקצות תבל? וכמה מגוון של עבודה דרוש כדי לייצר את כליו של הנחות שבפועלים האלה! שלא לדבר על מכונות מורכבות כמו ספינתו של המלח, מכבשו של המכבס או אפילו נולו של האורג, הבה נתבונן רק בשפע העבודה הדרוש כדי ליצור את המכונה הפשוטה מאוד ההיא, המספריים שבהם גוזז הרועה את הצמר. הכורה, בונה הכבשן להתכת העפרה, כורת העצים, שורף הפחם המשמש בבית ההיתוך, יוצר הלבנים, הלבן, הפועלים המשגיחים על הכבשן, בונה הטחנה, המחשל, הנפח, כולם חייבים לצרף את אמנויותיהם השונות כדי לייצרם. ואילו בחנו באותו אופן את כל חלקי לבושו ורהיטי ביתו, את כותונת הפשתן הגסה שהוא לובש על עורו, את הנעליים המכסות את רגליו, את המיטה שהוא שוכב עליה ואת כל החלקים המרכיבים אותה, את כיריים המטבח שעליהן הוא מכין את מאכליו, את הפחמים שהוא משתמש בהם למטרה זו, הנחצבים ממעמקי האדמה ומובאים אליו אולי בדרך ים ארוכה ובדרך יבשה ארוכה, את כל שאר כלי מטבח, את כל כלי שולחנו, את הסכינים והמזלגות, את צלחות החרס או הבדיל שעליהן הוא מגיש ומחלק את מאכליו, את הידיים השונות שהועסקו בהכנת לחמו ובירתו, את חלון הזכוכית המכניס את החום והאור ומונע את הרוח והגשם, על כל הידע והאמנות הדרושים להכנתה של אותה המצאה יפה ומבורכת שבלעדיה כמעט שלא היו חלקיו הצפוניים האלה של העולם יכולים לספק מקום מגורים נוח, ולצדם את כליהם של כל הפועלים השונים שהועסקו בייצור הנוחיות האלה; ואילו בחנו, אני אומר, את כל הדברים האלה ושקלנו כמה מגוון של עבודה מושקע בכל אחד מהם, היינו מבינים שבלי סיועם ושיתוף פעולתם של אלפים רבים לא היה האדם הפחות ביותר בארץ מתורבתת יכול להצטייד אפילו באותו אורח חיים קל ופשוט, כפי שאנו מדמים בטעות גמורה, שבו הוא מתקיים בדרך כלל. אמנם בהשוואה למותרות הראוותניים יותר של

הגדולים, ודאי ייראו תנאי חייו פשוטים וצנועים ביותר; ואף על פי כן אולי נכון לומר שתנאי חייו של נסיך אירופי אינם עולים תמיד על אלה של איכר חרוץ וחסכן במידה שבה עולים תנאיו של האיכר על אלה של לא מעט מלכים אפריקאים, אדוניהם המוחלטים של חייהם וחירויותיהם של רבבות פראים עירומים.